

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN 1303-7757

2009/2, Cilt: 8, Sayı: 16

HİTİT UNIVERSITY
DIVINITY FACULTY JOURNAL

ISSN 1303-7757

2009/2, Volume: 8, Issue: 16

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

HITIT UNIVERSITY
DIVINITY FACULTY JOURNAL

ISSN 1303-7757

ISSN 1303-7757

2009/2, Cilt: 8, Sayı: 16

2009/2, Volume: 8, Issue: 16

Bu dergi uluslararası

veri indeksi tarafından taranmaktadır.

Hitit Üniversitesi Adına Sahibi/ Owner on behalf of Hitit University

Prof. Dr. Serdar KILIÇKAPLAN
Rektör

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Prof. Dr. Ferhat KOCA
Dekan / Dean

Editör / Editor

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK

Editör Yrd. / Editorial Assistants

Yrd. Doç. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Süleyman GEZER
Dr. Sefer YAVUZ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ferhat KOCA
Prof. Dr. Osman EĞRİ
Prof. Dr. Muhit MERT
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Doç. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK
Yrd. Doç. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN

Yayın Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Hacı Yunus APAYDIN	Erciyes Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hasan ONAT	Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL	Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hüseyin PEKER	Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hüsnü Ezber BODUR	Sütçü İmam Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mahmut Erol KILIÇ	Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Sadık KILIÇ	Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK	Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ	İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Talat SAKALLI	S. Demirel Ü. İlahiyat Fakültesi

Teknik Hazırlık

H. İbrahim Şimşek

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, bilimsel hakemli bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date

Ankara, 2009

Baskı / Printing
ÖNCÜ BASIMEVİ

Kazım Karabekir Cad. Ali Kabakçı İşhanı
No: 85/2 İskitler Ankara
Tel: 0312 384 31 20

Yazışma adresi / Corresponding Address

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dergi), ÇORUM
Tel: 0364 2346358 Fax: 0364 2346357

www.ilaf.hitit.edu.tr

Fiyatı: 10 TL

Bu Sayının Hakemleri / Referee Board of this Issue

Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Mustafa ÜNVER
(Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Osman GÜNER
(Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Erkan PERŞEMBE
(Ondokuz Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Mahmut KAVAKLIOĞLU
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Yaşar KURT
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Zafer ERGİNLİ
(Rize Ü. İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. İsmet ALTIKARDEŞ
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜRLER
(Hitit Ü. İlahiyat Fakültesi)

Dr. Yaşar ÇOLAK
(Diyanet İşleri Başkanlığı)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Doç. Dr. Hüseyin KARAMAN

Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Mevlânâ

"Mevlana" in The Thought of Nurettin Topcu 5-28

Yrd. Doç. Dr. Selim TÜRCAN

Kur'an'ı Anlamada Yöntem Tartışmalarının Tefsir Tarihciliği Açısından Değeri Üzerine

About Value of the Discussions on Method of the Understanding of the Qur'an in the Context of Tafseer Historianship 29-49

Dr. Sefer YAVUZ

Sanayi İşçilerinin Dini Yönelimleri ve Çalışma Tutumları Arasındaki İlişki (Çorum Örneği)

The Relationship Between the Religious Tendencies and Working Attitudes of the Industrial Workers (Example of Çorum City) 51-75

Dr. Yakup ÇOŞTU

Londra'da Türklere Ait Dini Organizasyonlar

Turkish Religious Organizations in London 77-100

Dr. Zişan TÜRCAN

Hadis Şerhçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi

The Birth and Rise of Hadith Interpretativeness 101-133

Dr. Ali ARSLAN

Hadis Kaynaklarındaki Tarihe/Vâkıya Aykırı Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Accounts Contrary to Historical Facts in the Hadith Sources 135-158

Franklin D. LEWIS

Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri KÜÇÜK

Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî 159-176

Kitap Tanıtım ve Değerlendirmeleri / Book Reviews

Hazırlayan: Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ

Muhammed Abid el-Câbirî, *Fehmu'l-Kur'âni'l-hakîm: et-Tefsîru'l-vâdîh hasebe tertîbi'n-nüzul*, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, (c. 1-3), Beyrut 2008-2009. 177-182

Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR

Salim Öğüt, *Dinî Hükümlerin Temellendirilmesinde Hikmet*, Hititkitap Yay., Ankara 2009, 144 s. 183-184

Hazırlayan: Dr. Elif KARA

J. William Worden, *Grief Counseling And Grief Therapy: A Handbook For The Mental Health Practitioner*, 4. Bs., Springer Publishing Company, 2008, 314s. 185-188

Hazırlayan: Dr. İclal ARSLAN

Dursun Hazer, *Hız. Peygamber (sav)'in Şairleri*, Hititkitap Yayınevi, Ankara 2008, 288 s. 189-190

Hazırlayan: Fatma BENGİ

Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık*, İnsan Yayınları, İstanbul 2009, 423 s. 191-192

NURETTİN TOPÇU'NUN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA MEVLÂNÂ

Hüseyin KARAMAN*

Özet

Nurettin Topçu'nun Düşünce Dünyasında Mevlânâ

Düşünce tarihinde fikirleri, mesajları, görüş ve tespitleri kendinden sonraki dönemde etkili olan büyük insanların sayısı oldukça azdır. Nurettin Topçu ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, hem yaşayışlarıyla, hem de kendilerinden sonraki devirlere bırakmış oldukları eserleri ve özgün fikirleriyle bütün insanlığı kucaklayan bir düşünce ve aksiyon adamı olduklarını göstermiş ve günümüze kadar etkilerini devam ettirebilmiş iki Türk-İslâm düşünürüdür. Hayatları boyunca ahlaki birey ile toplumu oluşturmak için mücadele etmiş olan bu düşünürler insanın hayat mücadelesine aktif olarak katılmasını, düşünce ve ahlaki ile sürekli olarak değişen ve gelişen evrene katkıda bulunmasını istemişlerdir. Onlar, fizik ve metafizik boyutlarıyla tespit ettikleri insan fenomenini ahlâki ve universal bir platform içinde meziyet ve zaaflarıyla birlikte ele almak suretiyle doğru ve geçerli açıklamalara dayalı sistemler meydana getirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Nurettin Topçu, Mevlânâ, vahdet-i vücud, tasavvuf, tasavvufun merhaleleri, âlem.

Abstract

"Mevlana" in The Thought of Nurettin Topcu

In the history of thought the number of people that their thoughts, ideas, messages, opinions and self-determinations which are effect the next period is very low. Nurettin Topçu and Rumi are two Turkish-Islamic thinkers which with their life styles and also with their works of art and original ideas that have left to the next showed that they were men of thought and action which embraced all humanity with their effects continue to the present day. These thinkers have struggled for their entire life to create a moral individual and society and wanted from human being to participate actively with thought and morality to the constantly changing and evolving universe. They (Mevlana and Topçu) identified the physical and metaphysical dimensions of human phenomenon with its merits and weaknesses in moral and universal platform and formed systems that based on accurate and valid explanations.

Keywords: Nurettin Topçu, Mevlana, Unity of the being (Wahdat-i wucûd ooooooooo), Mysticism (Tasavvuf), The stages of mysticism, Universe.

* Doç. Dr., Rize Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı.

1. Giriş

Nurettin Topçu, ülkemizin yirminci yüzyılda yetiştirmiş olduğu önemli aydın-
lardan biridir. Siyasi, iktisadi, ahlâki ve dîni düşüncelerini sistemli ve derli top-
lu bir şekilde ortaya koymuş bir düşünür olan Topçu, çeşitli liselerde felsefe
gurubu öğretmenliğinin yanında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde
Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken'in kürsüsünde eylemsiz Doçent olarak görev yap-
mıştır. Doktorayı o dönemde Batı düşüncesinin önemli merkezlerinden biri
olan Fransa'nın Sorbonne Üniversitesi'nde tamamlamış olan Topçu, Doğu ve
Batı düşünce dünyasından birçok düşünürden etkilenmiştir. Doğu düşünce
dünyasından etkilenmiş olduğu düşünürlerden biri de Mevleviyye Tarikatı'nın
kurucusu, mutasavvıf, âlim ve şair Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-
Belhî, meşhur ismiyle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö.672/1273)'dir.¹

Topçu, Türk-İslâm düşünürü Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile ilgili olarak,
çeşitli dergilerde yazılar yazmıştır. Mevlânâ'dan ve onun felsefî düşüncesinin
değişik yönlerinden bahsettiği bu yazılarının dört tanesinin başlığında bizzat
Mevlânâ'nın ismi geçmektedir. Söz konusu yazıların ilki, 1962 yılında *Yeni İs-
tanbul* isimli dergide yayımlanmış olan "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî"² isimli
yazıdır. Bundan başka, sırasıyla, 1968 yılında "Mevlânâ'da Vahdet-i Vücut"³,
1971 yılında "Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlânâ"⁴ ve 1974 yılında da
"Mevlânâ'da Âlem ve İnsan"⁵ isimli yazılar yazmıştır. Bu yazılarını, bizzat
kendisinin belirtmiş olduğu üzere, yirminci asrın sonunda milli kültürümüzde
meydana gelmesi ümit edilen ve beklenen hareketlenmenin, kıvılcımın
Mevlânâ'nın rehberliğinde olması gerektiğini ve onun önderliğine ihtiyaç duy-
duğunu belirtmek için yazmıştır.⁶

Nurettin Topçu'nun Mevlânâ ile ilgili bu şekilde yazılar yazmış olması,
Mevlânâ'ya ilgisinin öyle küçümsenecek bir ilgi olmadığını, aralarında ileri
boyutta bir ilişki olduğunu ve Mevlânâ'ya önem verdiğini göstermektedir. Ay-

1 Bilgi için bk. Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, c. 29, ss. 441-447.

2 Nurettin Topçu, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Yeni İstanbul*, 30 Aralık 1962, 5 Ocak 1963.

3 Nurettin Topçu, "Mevlânâ'da Vahdet-i Vücut", *Hareket Dergisi*, c. 3, sayı: 35, Kasım 1968.

4 Nurettin Topçu, "Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlânâ", *Tahirü'l-Mevlevi, Şerh-i Mesnevî*
(içinde), 1971, s. 5-8.

5 Nurettin Topçu, "Mevlânâ'da Âlem ve İnsan", *Hareket Dergisi*, c. 9, sayı: 97, Ocak 1974.

6 Nurettin Topçu, *İslâm ve İnsan, Mevlânâ ve Tasavvuf*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 114.
Bundan sonraki dipnotlarda bu esere MT şeklinde atıf yapılacaktır.

rıca Topçu, "İslâm'da Tasavvuf" ile "İman ve İbadet" başlıklı yazılarında da Mevlânâ'dan ve onun düşünce dünyasının değişik çizgilerinden bahsetmektedir. Daha sonra bütün bu yazılar *Mevlânâ ve Tasavvuf* isimli eserinde bir araya getirilmiştir. Dolayısıyla biz de bu çalışmada, Nurettin Topçu'nun Mevlânâ'yı nasıl algıladığını ve onun düşünce dünyasında Mevlânâ'nın nasıl bir yere oturmuş olduğunu ortaya koymaya çalışırken yukarıda sözü edilen yazıları esas alacağız.

Nurettin Topçu da Mevlânâ gibi, ağırlıklı olarak, insanın ahlâki erdemler kazanarak olgunlaşması, yenileşmesi ve dirilmesi konuları üzerinde durmuşlardır.

Mevlânâ *Mesnevî*'de toplum önderleri olan velileri diriliş ve yenileşmenin mimarları olarak ifade etmektedir:

"Uyanık ol! Veliler zamanın İsrafil'idir. Onlarda ölümler için hayat ve zindelik vardır.
Her ölünün canı, onların sesiyle ten mezarından kefen içinde sıçrar,
Der ki: "Bu ses, seslerden ayrıdır. Diriltmek, Allah sesinin işidir.
Biz öldük ve bütünüyle azaldık. Hak sesi geldi, hep kalktık."⁷

Mevlânâ'ya göre insanlar dirilişi, yenilenmeyi ve dirilteni aramak durumundadır:

"Hey! Bu neyle anlaşılır? Dirilişle. Dirilişi ara, diriliş hakkında konuşma. Diriliş gününün şartı, önce ölmektir; çünkü diriliş hakkında konuşma.
Bütün âlem yokluktan korktuğu için yolu kaybetti, ama o sığınaktır."⁸
"Hak kadehiyle yenilenmek için çalış. O zaman kendinden geçer ve tercihsiz olursun."⁹

Nurettin Topçu da yazılarında, aynen Mevlânâ gibi, yenilenme ve yeniden doğma konusuna önem vermiştir. Bu çerçevede *Kültür ve Medeniyet* isimli eserinde, İslâm dünyasının ilminde aşk ve feragat, dininde ruh ve isyan getirecek ve insana ebedi olan dinin ruhunu her mevsime göre değişen şekil ve renklerle muhafaza etmenin sırrını öğretecek bir ıslah hareketine ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Ancak yapılması zorunlu olan bu ıslahat, dinin ruhu demek olan tasavvufla, ona uygun şekiller arayan şeriatın uzlaştırılması şeklinde ol-

7 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev.: Adnan Karaismailoğlu, İstanbul 2004, c. 1, s. 99, 1. Defter, beyit no: 1930-1933.

8 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, s. 322, 6. Defter, beyit no: 820-823.

9 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, s. 253, 5. Defter, beyit no: 3104.

malıdır. Ona göre hayatımızın yenilenmesi, fikirlerimizin birleşmesi ve ruhumuzun aydınlığa kavuşması ancak kâinatın aşk ile tanınması demek olan metafizikle mümkün olur. Çünkü bu, ruhlar âleminde yapılacak bir müdahale olacaktır.¹⁰

Neden Topçu toplumsal algılarını ve düşüncelerini Mevlânâ üzerinde yoğunlaştırmış ve çeşitli görüşlerini onun üzerinden örnekleme yoluyla açıklamıştır? Bunda etkili olan unsur veya unsurlar nelerdir? Her ne kadar bu konuda birçok yorum yapılabilirse de biz bu noktada asıl önemli etkenin Mevlânâ'nın içinde yaşamış olduğu toplumun özellikleri ile o ortamda Mevlânâ'nın takınmış olduğu tavırda yattığı kanaatindeyiz. Bilindiği üzere Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Kur'ân-ı Kerim'den hareketle düşüncelerini oluşturmuş; Anadolu topraklarında yetişmiş; Anadolu insanının içinde bulunduğu yenilmişlik ve yılgınlık halinden kurtulmasının ancak İslâm'la mümkün olacağını ifade etmiş; Putperest Moğol baskısına karşı İslâm bayrağını yükseltmiş; Anadolu insanına içinde bulunduğu bastırılmışlık ve sıkıştırılmışlık halinde umut ve manevi güç aşılamış; insanın ve toplumun değiştirilip düzeltilmesinde etkin rol oynamış bize ait bir düşünürdür. Topçu, Mevlânâ'nın yaşamış olduğu on üçüncü yüzyıldaki Anadolu insanının içinde bulunduğu durum ve o ortamda Mevlânâ'nın vermiş olduğu mücadele ile yirminci yüzyıldaki Anadolu insanının içine düşmüş olduğu durum ve bunun karşısında yapılması gerekenler arasında birçok yönden benzerlikler olduğunu düşündüğü ve bir de Mevlânâ'nın yukarıda ifade ettiğimiz özelliklere sahip bir düşünür olduğu için Mevlânâ üzerinde yoğunlaşmış ve onu bir kurtuluş yolu olarak göstermiştir.¹¹

Bu noktada sorulması gereken ikinci bir soru da, Mevlânâ'nın vefatından 636 yıl sonra doğmuş bir fikir ve aksiyon adamı olan Nurettin Topçu'daki bu Mevlânâ ilgisi ve etkisinin nasıl oluştuğudur. Aynı soru; "Nurettin Topçu, Mevlânâ'nın vahdet-i vücud, âlem ve insan ile tasavvuf anlayışları gibi anlaşılması zor konulardaki düşüncelerini ele alıp inceleyecek derecede Mevlânâ'nın düşünce dünyasını nasıl ve nereden öğrenmiştir?" şeklinde de sorulabilir. Netice itibarıyla cevaplandırılması zor bir sorudur. Topçu Farsça

10 Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 47, 53, 58; Mevlânâ ve Nurettin Topçu'nun yenileşme konusundaki görüşleri hakkında geniş bilgi için bk. Adnan Karaismailoğlu, "Gelenekte Yenileşme: Mevlânâ ve Nurettin Topçu", *Hece*, Ocak 2006, yıl: 10, sayı: 109, ss. 210-212.

11 Krş. Necip Tosun, "Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç'ta Mevlânâ, Yunus Emre, Mehmet Akif Algısı ve Karşılaştırması", *Hece*, ss. 2002, 2003.

bilmediğine göre bizzat Mesnevî'nin orijinalini okumuş olamaz. Bu durumda ya Mesnevî'nin Türkçe tercüme ve şerhlerini okumuş ve onlar vasıtasıyla Mevlânâ ile düşüncelerini tanımış, onlar hakkında bilgi sahibi olmuştur, ya da Mevlânâ'dan etkilenmiş olan başka düşünürler vasıtasıyla söz konusu bilgileri elde etmiştir. Topçu'nun, Tahiru'l-Mevlevî'nin *Şerhu'l- Mesnevî* isimli eserine "Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlânâ" isimli bir "Takriz" yazması, yazılarında *Mesnevî*'nin çeşitli yerlerinden farklı konularla ilgili aynen alıntılar yapması, Abdülaziz Bekkine gibi bazı mutasavvıf ve Mehmet Akif gibi Mevlânâ'yı bilen düşünürlerle ilişki içinde olmasından hareketle ondaki Mevlânâ etkisinin Mesnevî'nin şerhleri ve Mevlânâ'dan etkilenmiş düşünürler vasıtasıyla gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Buna ilave olarak Gümüşhânevî Dergâhı içinde Tarsuslu Hocazâde Hacı Hamza Efendi gibi *Mesnevî* okuyan ve okutan, önemli bir kısmını ezbere bilen şeyhlerin olması,¹² Nurettin Topçu'nun da *Mesnevî* kültürüne âşına olan Nakşibendîliğin Gümüşhânevî koluna intisap etmesi gibi hususlar onun Mevlânâ'dan etkilenmesinde adı geçen müessesenin rolü olduğunu göstermektedir.

2. Topçu'nun Mevlâna'ya Bakışı

Nurettin Topçu, Mevlânâ'nın nasıl bir düşünür olduğunu ortaya koyarken önce onun hakkında kendi dönemine kadarki süreçte ortaya atılmış ve insanlarda oluşmuş birtakım kabulleri ele almıştır. Bu kabuller hakkında değerlendirme yaparken doğru olmadığını düşündüğü algılayışlara öncelik vermiştir. Dolayısıyla düşünür, Mevlânâ'nın ne olmadığını ifade ederek kendi Mevlânâ algısını ve değerlendirmesini ortaya koymuş olmaktadır. Bu şekilde bir metot takip etmiş olmasında, dönemde Mevlânâ'ya uymayan birçok Mevlânâ algısının mevcut olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bundan dolayı biz de Topçu'nun Mevlânâ'yı nasıl algıladığını ortaya koyarken önceliği bu konudaki yanlış algılamalara vereceğiz

2.1. Mevlânâ'ya Yaklaşımlar

Düşünüre göre insanlardaki Mevlâna algısı çeşitli açılardan farklılık arz etmek-

12 İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâuddîn, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, ss. 161-162.

tedir. Bazı insanlar Mevlâna'yı sanatkâr olarak, bazıları sûfî olarak, bazıları dindarlarla eğlenen biri olarak görüp değerlendirirken bazıları da hikmet adamı olarak görmektedirler.¹³ Topçu, Mevlânâ hakkında insanlarda oluşan bütün bu kabul ve yaklaşım tarzlarını kendi içerisinde üç guruba ayırmaktadır.

Mevlânâ ile ilgili söz konusu yaklaşımların birincisi; Mevlânâ'yı dîni müesseselerle mücadele eden ve onlara karşı çıkan din aleyhtarı bir kişi olarak gören yaklaşım tarzıdır. Nurettin Topçu Mevlânâ ile ilgili bu değerlendirmenin doğru ve yerinde olmadığı düşüncesindedir. Ona göre Mevlânâ'yı bu şekilde kabul edenler, İslâm dininin dışında bir yaşayışa sahip olan insanlardır. Onlar büyük velinin bir Allah dostu ve yolcusu olduğunu anlamayarak onu Şaman rahibi gibi saz çalıp oynayan bir sihirbaz sanmaktadırlar. Hâlbuki Şaman'ın sadece uzvî ve hissi bir neşveyi ritmik hareketler vasıtasıyla kendinde ortaya çıkarmak hedefindeki raksı ile sihirli ayinlerden hoşlanmayan ve ayini esas olarak alan tarikat ve cemaatleri eleştiren Mevlânâ'nın semaı arasında hiçbir ilişki yoktur. Çünkü sema vecdi ortaya çıkarmamakta, aksine vecd semaı ortaya çıkarmaktadır. Sema insanın ruhuyla bedeni arasındaki ilişki sonucunda oluşan bir harekettir. Bir başka ifadeyle sema, insan vücudunun, ruhun Allah'a doğru yönelişini kendisine yoldaş yapmasıdır. Dolayısıyla da Mevlânâ'nın semaı, aynen insanın namaz kılariken yapmış olduğu rükû ve secde şeklindeki hareketler gibi vecd halindeki ruh kuvvetinin vücudu kımıldatmasından başka bir şey değildir. Bir başka ifadeyle Mevlânâ'nın semaı, "ruhun Allah'a doğru yönelişini, vücudun kendisine yoldaş yapmasıdır." Bu noktada Topçu, tarihsel verilerden hareketle Mevlevîliği âdab ve erkânı ile bir âyin sistemi haline koyan kişinin Mevlânâ değil, oğlu Sultan Veled olduğunu belirtmek suretiyle de söz konusu yaklaşımın doğru olmadığını ortaya koymuş olmaktadır.¹⁴

Nurettin Topçu'ya göre Mevlânâ konusundaki yaklaşımların ikincisi, onu bütün dinlere mal eden yaklaşım tarzıdır. Bu yaklaşıma göre, Mevlânâ tek bir dine mensup veya ait bir düşünür olarak ele alınamaz. Çünkü o bütün din ve düşüncelerin ortak ürünü olan bir düşünürdür. Topçu bunun da doğru bir değerlendirme olmadığı kanaatindedir. Çünkü Mevlânâ'yı bütün din ve düşüncelerin ortak düşünürü olarak kabul edenler, dîni zümrecilik, tasavvufu kitapsızlık ve kuralsızlık, İslâm'ı ise ruhun samimi yaşayışına karşı gelen saf bir dogmatizm olarak görmüş olmaktadır. Dolayısıyla da onlar, gerçek anlamda ne

13 MT, s. 118.

14 MT, ss. 118-119.

dîni, ne tasavvufu ve ne de İslâm'ı bilmektedirler. Çünkü gerçekte din, bütün kapıları ile insanlığa açık bulunan bir bina olup mistik, ruh için kanun veya kaide tanımayan bir anarşist değildir. Aynı zamanda bu kişiler, söz konusu yaklaşımlarıyla, Mevlânâ'nın Müslüman olduğunu da inkâr etmiş ve onu İslâm'ın dışına çıkartmış olmaktadır.¹⁵

Topçu Mevlânâ konusunda bir başka yaklaşım tarzından daha bahsetmektedir. Bu yaklaşım sahipleri de, aynen bir öncekiler gibi, büyük İslâm sufisi, Topçu'nun ifadesiyle, "Ruh-i Muhammedî'nin âşığı" olan Mevlânâ'yı "Müslüman değildir" diye İslâm camiasından çıkarmaktadırlar. Topçu Mevlânâ'yı bu şekilde değerlendirenleri, ancak aşk yoluyla tanınabilecek olan Allah'ı zerre miktarı bile olsa aşkı tatmaksızın tanıdığını söyleyen gösteriş düşkününü kinci insanlar olarak ifade etmektedir. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" isimli yazısında bu görüş sahiplerini şu şekilde vasıflandırmaktadır:

"Bu kinci kafilenin bayraktarları, ruhun hayatından habersiz yaşayarak etlerle kemiklerin tekrarlarına tekrarlarına makineleşmiş muayyen hareketleri ile murada ereceklerini zanneden gafiller, dîni kibir hırkası gibi giyinmiş cennet tüccarlarıdır. Bunların zannı Allah katında dindarlık sadece katı kaidelere uymaktan ibarettir. Bunların Allah'la alışverişleri de sayı ve hesaplardır. İbadetlerini sayıp ölçerek yaparlar, karşılığını da tartarak alırlar. Her mirasa olduğundan çok cennet mirasına haristirler. Gönülleri perişan eder de hırkayı muhafazaya çalışırlar. Taştan, cisimden, topraktan, işareten ve telaffuzdan şefaata umarlar da gönülden bir şey beklemezler... Camileri doldurup Allah Allah naralarıyla cennet yolculuğuna çıkan bu gafiller, giyindikleri kibir libasıyla ahlâkı bozucu olurlar. Aşka düşman olup, gönülleri viran ederler..."¹⁶

Topçu'ya göre Mevlânâ, dîni ruh ve mana boyutundan soyutlayıp gösteriş ile ruhsuz birtakım kaide ve hareketlere indirgeyen bu zümre ile devamlı surette mücadele etmiştir. Çünkü ona göre dinde asıl olan suret değil, özdür, ruhtur.¹⁷

Topçu Mevlânâ konusundaki yaklaşımlardan yanlış olanları bu şekilde ortaya koyup değerlendirmiş ve onların Mevlânâ hakkında yapılmış gerçek bir değerlendirme olmaktan uzak olduklarını ifade etmiştir. Ona göre, her ne kadar söz konusu değerlendirmelerden hareketle, Mevlânâ'nın nasıl bir kişi olmadığını anlamış olsak da, nasıl bir sûfi, ya da ârif olduğunu henüz bütün yön-

15 MT, s. 120.

16 MT, ss. 121-122.

17 MT, s. 122.

leriyle ortaya koymuş değiliz. Dolayısıyla şimdi, düşünüre göre Mevlâna'nın nasıl bir kişi olduğunu belirteceğiz.

2.2. Topçu'nun Alternatif Mevlânâ Algısı

Topçu Mevlânâ ile ilgili ilk yazısının hemen başında milletlerin düşünürleri vasıtasıyla ölümsüz olmayı başarabildiklerini, Mevlânâ'nın da bu milletin ve bu vatanın ebedî olarak varlığını devam ettirmesini sağlayan büyük düşünürlerden biri olduğunu belirtmektedir. Bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Büyük mezarların üstünde büyük vatanlar vardır. Büyük ölüleri olmayan milletler ebedî olamazlar. Üzerinde büyük ruhların sevildiği topraklarda ebedi hayat ağacı yeşeriyor, gerçek hayat, gerçek saadet tadılıyor. Onlarsız yeryüzünde yetim yaşıyoruz... Anadolu toprağının altında bize bin yıllık maziden emanet olan büyük mezarlar, ebedi olan ruhlarını bizim varlığımıza karıştırdıkça, ruhlarımıza düşman olan sefillerin zehirli tesirleri bizi imha edemez... Bizi yaşatan ve ebedi yapan, ebediliğe götüren büyük kervanın başında Mevlânâ'ları, Yunus'ları görüyoruz.”¹⁸

Topçu'nun Mevlânâ'yı nasıl gördüğü veya değerlendirdiği noktasında, *Mevlânâ ve Tasavvuf* isimli esere önsöz olarak yazmış olduğu “Birkaç Söz” isimli yazıda da ipuçları bulmamız mümkündür. Burada İslâm'ın gerçek ve içten anlayışına sahip olan Mevlânâ'nın, dini eğitim-öğretimden çocuk terbiyesine ve ahlaka varıncaya kadar bir çok alanda en sağlam temel olmasına ilaveten milletimizin skolastik düşünce ile Batı taklitçiliğinden kurtuluş kapısı ve Anadolu'nun içinde bulunduğu durumdan çıkış noktası¹⁹ olduğunu ifade etmektedir:

“Yüzyılların katmerlendirdiği bir iskolastik düşünüşten sonra Batı taklitçiliğinin açtığı hüsrân çukuruna yuvarlandığımız bir devirde kültürümüzün çıkış noktası Mevlânâ olmalıdır. Onda Müslüman Türk dünyasının bütün ruhu gizlidir. Felsefemizle güzel sanatlarımızı bu kaynaktan çıkarabiliriz. Onlarla birlikte ilimlerle ahlâkın kaynağı din olduğuna göre, Mevlânâ'da İslâm dininin gerçek ve içten anlayışını buluyoruz. O bize dinin statik olan kalıp tarafını değil, dinamik olan özünü tanıtıyor. Onda ruhun gayesi olan hürriyet, kalıpları kırıp Allah'a götüren en doğru yolu kendi içinde bulmaktır. Kayıtlardan kurtulan tam manasıyla hür adam, onun aradığı ideal insandır. Bu yol, İslâm'ın gerçek yoludur... her taraftan insanlığımızı kuşatan bu karanlıktan

18 MT, s. 115.

19 Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 306.

bir aydınlığa çıkmak ihtiyacındayız. Bu aydınlığı, belki de insanlık tarihinde benzeri görülmemiş şekilde, Mevlânâ'da bulacağız... Biz, din yayımından ve öğretiminde, ahlâk dersinde, çocuk terbiyesinde Mevlânâ kültürünün en sağlam temel olacağına inanıyoruz."²⁰

Topçu "İman ve İbadet" isimli yazısında Mevlânâ'yı, ahlâk kahramanı olan peygamberlerin insanları ahlâki erdemler vasıtasıyla diriltme ve kemale erdirmeye şeklinde özetlenebilecek görevlerini yerine getiren bir kişi olarak ortaya koymaktadır. Bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"İslâm'dan sonra yeni peygamber gelmedi. Lakin onun işini tamamlayan mücedditler gönderildi. Mevlânâ onların en büyüklerindedir."²¹

Topçu, Tahiru'l-Mevlevî'nin *Şerhu'l-Mesnevî* isimli eserine yazmış olduğu "Tasavvufun Merhaleleri ve Mevlânâ" isimli yazısında, "Mevlânâ'nın dîni tecrübeyi bütün derinliği ile yapmış bir mutasavvıf olduğunu düşünmek, onu gerçek çehresi ile tanımak olacaktır"²² demek suretiyle Mevlânâ'yı dîni tecrübeyi her yönüyle yaşamış bir mutasavvıf olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Ona göre Mevlânâ'yı bu şekilde ifade etmek, onun hakkında "efradını cami ve ağyarını mani" bir tanım olmaktadır.

Nurettin Topçu'ya göre, millet olarak hem Batıyı taklit etme hastalığının, hem de maddeyi yüceltip kutsallaştırmak suretiyle hayatın gayesi haline getiren büyük sermayenin hayatımızın her alanındaki hâkimiyeti ile bu hâkimiyeti gidermek isteyen tarihi maddeciliğin tehdidi altındayız. Bunların her ikisi de insan ruhunu ve insanlığı katledip ortadan kaldıran unsurlardır. Dolayısıyla da insanımızı kuşatan bu karanlıktan, Batıya özenme ve onu taklit etme hastalığından kurtulmak durumundayız. Batı taklitçiliği ile özentisinin ön plana çıktığı yirminci yüzyılda kültürümüzün çıkış noktası, milli ruhumuzun ve milli felsefemizin ustası Mevlânâ olmalıdır. Batı toplumu için Sokrates ne anlam ifade ediyorsa, bizim toplumumuz için de Mevlânâ aynı anlamı ifade etmektedir. Mevlânâ'da Müslüman Türk dünyasının bütün ruhu gizli olduğu gibi İslâm dininin gerçek ve içten anlayışı ile dinamizmi de bulunmaktadır. Bu anlamda, millet olarak Mevlânâ'nın insan ve kâinat anlayışını felsefi düşünce halinde sistemleştirilip insanımıza sunduğumuz ve bize sunmuş olduğu ruha sahip olduğumuz takdirde gençliğimizin yabancı idealler peşinde koşmayaca-

20 MT, ss. 113-114.

21 MT, s. 152.

22 MT, s. 134.

ğını ve toplumumuzun Batı taklitçiliğinden kurtulacağını ifade etmektedir. Topçu bu görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Yüzyılların katmerlendirdiği bir iskolaistik düşünüşten sonra Batı taklitçiliğinin açtığı hüsrân çukuruna yuvarlandığımız bir devirde kültürümüzün çıkış noktası Mevlânâ olmalıdır...

Her taraftan insanlığımızı kuşatan bu karanlıktan bir aydınlığa çıkmak ihtiyacındayız. Bu aydınlığı, belki de insanlık tarihinde benzeri görülmemiş şekilde Mevlânâ’da bulacağız. ...”²³

“Anadolu’nun ruhunun uyanış çağında, ona istikamet vermesi, hikmetin ışıklarını göstermesi bakımından bu ülkede Mevlânâ ve Yunus, Sokrat’ın yaptığı büyük role sahiptiler. Eğer biz Mevlânâ’ların sunduğu ruhla dolsaydık, her gün bir yabancı ruhun taklitçisi bedbaht zavallılar olmayacaktık. Milli ruhumuzun mürşidi Mevlânâ, felsefemizin üstadı olmalıydı.

Mevlânâ’nın şahsiyetinde şarkın büyük hakîmi Sâdi ile Batı romantizminin zirvesi sayılan Goethe’yi birleşmiş buluyoruz. *Gülîstan*’ın ağır başlı kalender hakîmi, *Mesnevî*’de muztarip, haşin bir simaya bürünmüştür. Diğer taraftan *Mesnevî*’nin bir kuvvetli tarafı da, Goethe’yi düşündüren muhteşem romantizmdir...”²⁴

Görüldüğü üzere Nurettin Topçu, Mevlânâ konusundaki yaklaşımlardan, onun dîni değer ve kurumlara karşı olduğunu söyleyenler ile tek bir dine mensup olmayıp bütün dinlerin ortak düşünürü olduğunu belirtenlerin ve Müslüman olmadığını ifade edenlerin görüşlerini kabul etmemiştir. Ona göre her ne kadar bazıları Mevlânâ’yı sanatkar olarak, bazıları sufi olarak, bazıları da hikmet adamı olarak ifade etmiş olsalar da, hakikatte o ilahî ve İslâmî aşktan beslenen bir din adamıdır, dindardır ve İslâm velisidir. Mevlânâ, Anadolu insanının ve vatanının varlığını ebedî olarak devam ettirmesini sağlayan ve dîni tecrübeyi bütün yönleriyle tam olarak yaşayan Belhli bir Türk dâhisidir. Gençliğimizi ve Anadolu insanını, kendi değerlerini öğretip aşlamak suretiyle, madenin hâkimiyeti ile Batı taklitçiliğinden kurtaracak bir kurtarıcıdır.

3. Mevlânâ ve Tasavvuf

Topçu, Mevlânâ’nın tasavvufla ilişkisini metafizik düşüncesinin ana gövdesini oluşturan vahdet-i vücud düşüncesi, insan ve âlem anlayışı ile dinlere yaklaşımı konuları çerçevesinde ele almış olduğu için biz de konuyu aynı başlıklar

23 MT, ss. 113-114.

24 MT, ss. 115-116.

altında inceleyeceğiz.

3.1. Vahdet-i Vücut Anlayışı

Nurettin Topçu'ya göre vahdet-i vücut, varlığı Allah'tan ibaret gören ve insanı diğer varlıklar içerisinde üstün bir konuma yükselten, Allah ile kâinatın bir ve aynı cevher olduğunu kabul eden görüştür. Söz konusu anlayışa göre, içinde yaşamış olduğumuz ve her an değişmekte, yenileşmekte ve yeniden yaratılmakta olan dünya, sonsuz ve ebedilik içinde barınan "Mutlak Varlık"ın tecelli ettiği bir yerdir. Bir nevi "Mutlak Varlık"ın aynasıdır. Dünyadaki bu değişimin gayesi ve hareket noktası Allah'dır, varlıklardan Allah'a yükseliştir.²⁵

Topçu, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" isimli yazısında ise, vahdet-i vücudu Allah ile kâinatı birbirinden farklı değil aynı cevherin iki farklı görünüşü olarak kabul eden düşünce tarzı şeklinde ifade etmektedir:

"Allah ve kâinat, aynı cevherin iki türlü görünüşüdür. Hakikatte bunlar birdir, kâinat Allah'dan başka bir şey değildir. Kalp gözü açık olan ârif, eşyada Allah'ı görür. Akıl, Allah'dan başka Allah ararken ârif Allah'la kalb kalbe beraberdir. Her şeyle birlikte O'ndadır. Ve O'nda yaşamının zevkini tatmıştır. "Ene'l-Hak" sırrına ermiştir: Allah'sız yaşayan akıl, ilâhî sırrı bilmeye heveslidir. O'na yabancı yaşadığı halde ibadette hayat aramaktadır. O'ndan başka cevher taşımadığı halde O'nu aramaktadır. Bu halkanın hepsi birer tenakuzdur, mantıksızlığın ve sapıklığın eseridir."²⁶

Ona göre İslâm mutasavvıfları içinde Bayezid-i Bistami, Hallâc-ı Mansur, Niyazî-i Mısırî, Şehabeddin-i Sühreverdi, Muhyiddin-i Arabî, Sadreddin-i Konevî ve Yunus Emre gibi tasavvuf kafilesinin önde gelenleri vahdet-i vücut anlayışını benimsemişlerdir.²⁷

Topçu, vahdet-i vücut düşüncesini kabul eden mutasavvıflardan birinin de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Mevlânâ'nın felsefesi vahdet-i vücut, bir başka ifadeyle panteizmdir.²⁸

25 MT, ss. 116, 126.

26 MT, s. 116.

27 MT, s. 127.

28 MT, ss. 116, 127.

Vahdet-i vücut düşüncesine panteizm denip denemeyeceği konusunda bir takım tartışmalar olmakla birlikte Nurettin Topçu, belirttiğimiz üzere "Tasavvuf" isimli yazısında vahdet-i vücutta modern felsefede panteizm dendiğini belirtmekte (MT, s 127) ve hem bu yazısında, hem

Nurettin Topçu'nun belirttiğine göre Mevlânâ vahdet-i vücudu fikir halinde anlatılmayan, dolayısıyla da ispat edilemeyen yaşanan bir hal olarak kabul etmiştir. O, aşkın insanı alıp götürdüğü dünyalarla keşfolunabilen bir sırdır. Yaşamayanların anlatabilmeleri mümkün olmadığı gibi, yaşayanların halini kabul etmeyip reddetmek de imkân dâhilinde değildir. Çünkü aynen fani olan varlığımız gibi aklımız da fani ve bazı şeyleri idrak etmekten acizdir. Zahire göre hareket eden ve zahiri idrak edebilenler onu anlayamadıkları için inkâr ederler.²⁹ Mevlânâ bu durumdaki insanlara;

Bizim Mesnevimiz vahdet dükkânıdır.

Onda Bir'den (Allah'tan) başka ne görürsen, o puttur.³⁰

diyerek cevap vermektedir.

Topçu'ya göre Mevlânâ'da vahdet-i vücud düşüncesinin oluşmasında özellikle iki kişi ön plana çıkmış veya etkili olmuştur. Bunlardan birisi, İlkçağ felsefesinin sistem filozoflarından birisi olan, aynı zamanda da düşünceleriyle İslâm düşüncesini etkilemiş olan Eflatun'dur. Eflatun'a göre içinde bulunduğumuz hayal ve gölgeler dünyası ile onların gerçek asıllarının bulunduğu hakikat âlemi olmak üzere iki dünya vardır. İçinde yaşadığımız dünya vehim ve hayalden, gölgelerden ibaret olup gerçek değildir. Gerçek olan ideler dünyası aynı zamanda hakikat âlemidir. Allah da hakikat âleminde. Rumca bilen Mevlânâ'nın Yunan filozofunun fikirleriyle doğrudan doğruya temas halinde olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira Mevlânâ'nın rubaîleri arasında Eflatun'un idealizminin etkilerini taşıyan ve onları yaşatan rubaîlerin olduğu görülmektedir. Eflatun'un Mevlânâ üzerindeki bu etkisi bir hazırlık görevi görmüştür. Büyük düşünürü Sadreddin-i Konevî (ö. 1277)'nin aşısı olacak vahdet-i vücud mesleğine hazırlamıştır. Eflatun, vehim, hayal ve gölgelerden ibaret olarak gördüğü ideler dünyası ile bu gölgelerin gerçek asıllarının bulunduğu hakikat âlemi olmak üzere iki dünya kabul etmekteydi. Allah, hakikat âleminde iken ruh, ezel bezminde beraber olduğu Allah'tan koparak bu dünyaya inmiş ve burada beden kafesinde hapsedilmiş bir şekilde durmaktadır. Ama devamlı olarak bedenden kurtulmak ve aslı olan Allah'a kavuşmak için uğraş-

de“Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî” isimli yazısında “vahdet-i vücud” kelimesi ile “panteizm” kelimelerini eş anlamlı olarak kullanmaktadır.

29 MT, s. 133; Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 351.

30 Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, s. 344, 6. Defter, beyit no: 1528.

maktadır. Mevlânâ ruhun bu feryadını şu şekilde ifade etmektedir: "Ben neredeyim? Hapishane nerede? Ben kimin malını çaldım ki bu beden zindanına hapsedildim?" Görüldüğü gibi bu görüşte iki dünya vardır. İşte Mevlânâ'nın da kabul etmiş olduğu vahdet-i vücud anlayışı bu görüşü geliştirerek ikiliği ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla da iki dünya değil tek dünya vardır. Bununla birlikte, zahiri görebilen gafil ile hakikati görebilen arifin görüş farklılıkları dolayısıyla iki farklı dünya varmış gibi zannedilir. Hâlbuki bunların ikisi de aynı dünyanın tasavvurları olmaktadır. Ayrılık ise, belirtildiği üzere, görüş farklılıklarından kaynaklanmaktadır.³¹

Topçu'nun algılamasına göre, Mevlânâ'daki vahdet-i vücud anlayışının oluşmasında etkili olmuş olan bir diğer kişi, Muhyiddin-i Arabî'nin üvey oğlu ve müridi, aynı zamanda Mevlânâ'nın da hocası olan Sadrettin-i Konevî'dir. Konevî de vahdet-i vücud düşüncesi tamamen açık bir şekilde görülmektedir. Konevî, Mevlânâ'da Eflatun'u tamamlamıştır. Konevî ile birlikte Mevlânâ'nın gözlerinin önündeki vehim kalkarak hakikat ortaya çıkmış, ruh ölmeden Allah'a kavuşmuş ve insanın kendisini Allah'tan ayırarak "ben" dedirten ayrılık yok olmuştur. Artık bundan sonra Mevlânâ için "ben" değil, hep "O" vardır. Her şey "O"dur ve her şey "O"ndadır. "O"ndan başka varlık yoktur. Âlem O'nda değil, O'nun ta kendisidir. Mevlânâ bütün bunları şu şekilde ifade etmektedir:

"Gönlümün içi de, dışı da O'dur. Bedenim de, can da, damar da, kan da O'dur. Böyle bir yere küfürle iman nasıl sığar? Varlığım vasıfsız hale geldi. Bütün varlığım O oldu."³² "

Nereye başımı koysam, secde edilen O'dur. Alt tarafta ve altı tarafın dışında mabud ancak O'dur. Bağ, gül, bülbül, sema ve sevgili hep birer bahane, bunların hepsinden maksat O'dur."³³

Her şey olan Allah'ı dışarıda değil kendimizde aramalıyız. Çünkü ancak bu şekilde O'nu bulabiliriz. Allah'ı dışarıda aramak büyük bir hata ve şaşkınlıktır. Dost varlığının kendisine açılıp aydınlanmasını isteyen kişi kendi kabu-

31 MT, s. 130.

32 Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ'nın Rubaileri*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1944, s. 119 (190. Rubai); *Mevlânâ'nın Rubaileri I-II*, çev.: M. Nuri Gencosman, s. 27 (121. Rubâi); Şefik Can, *Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s. 427.

33 Çelebi, *Mevlânâ'nın Rubaileri*, s. 41 (34. Rubai); *Mevlânâ'nın Rubaileri I-II*, çev.: M. Nuri Gencosman, s. 44 (206. Rubâi).

ğunu delerek özünün içine girmelidir. Zira dostu kat kat örtüler örtmüştür.³⁴

Görüldüğü üzere Topçu'ya göre Mevlânâ, Allah ve kâinatı aynı cevherin iki farklı görünüşü olarak kabul eden ve yaşanmaksızın anlaşılmayan bir hal olan vahdet-i vücud düşüncesini kabul etmiştir. Dolayısıyla da o, ne yaşamayanlar tarafından anlatılabilir, ne de yaşayanların anlattıkları yaşamayanlar tarafından reddedilebilir. Mevlânâ bu noktada ideler âlemi ile hakikat âlemi şeklinde iki âlem kabul eden Platon ile hocası Konevi'den etkilenmiştir. Platon'daki âlem ikiliğini Konevi vasıtasıyla aşmış, artık ikilik değil birlik ortaya çıkmıştır.

3.2. Âlem Anlayışı

Topçu'ya göre Mevlânâ gibi vahdet-i vücud düşüncesini benimsemiş olan mutasavvıflar, daha önce belirtmiş olduğumuz üzere, âlem ile Allah'ın bir olduğu ve âlemin Allah'tan ayrılmayacağı görüşündedirler. Onlara göre yaratıcıyı yaratıktan ayırmak uydurmadır. Bununla birlikte sadece zevahiri görebilenler, hakikati görmedikleri için Allah ile âlemi birbirinden ayırarak yaratıcıyı yaratıktan uzaklaştırıyorlar. Mevlânâ'ya göre bunları birbirinden ayırmak aynen bir olanı iki görmek gibidir. Yani bir nevi şaşılıktır. Gerçekte Allah'tan başka bir şey yoktur ve âlem de dahil olmak üzere varlık Allah'tan ibarettir.³⁵

Düşünüre göre âlemde, cansız varlıklarla başlayıp insanda nihayete ve kemale eren bir ilahi oluş silsilesi vardır. Bu oluş silsilesi çerçevesinde âlemde ilk önce cemadat denen cansız varlıklar vardı. Onlardan bitkiler, bitkilerden de hayvanlar meydana gelmiştir. Bütün bunlardan sonra da insan ortaya çıkmıştır. Ancak bütün bu basamakları geçen varlık aslı bakımından Tanrı'dan ayrı ve farklı değildir.

İnsanın ilk halinde hayvanların sefaletleri ve aşırılıkları vardır. Ancak insana, sahip olduğu bu sefaletleri yenerek Allah'a ulaşma görevi verilmiştir. İnsanoğlu bu noktada hürdür. Bu hürriyet, Allah'a ulaşmayı gerçekleştirebilmektir. İnsan, asli görevi olan Allah'a ulaşmaktan gafil olunca, yani bunu gerçekleştiremeyince hürriyeti ortadan kalkmakta esir olmaktadır. İnsan kemal mertebesine ulaşınca tanrılaşmaktadır. Allah'a ulaşamayan insan kâmil insan

34 MT, s. 131.

35 MT, s. 141.

değildir.³⁶ Mevlânâ, dünyada kâmil insanın az ve bulunmasının zor olduğunu şöyle bir hikâyeyle anlatmaktadır:

“Bir gece vakti evimden dışarı çıktım. Kırlarda geziyordum. Bir adamcağızın elinde fenerle dolaştığını gördüm. ‘Bu gece karanlığında ne arıyorsun?’ diye sordum. Adam, ‘İnsan arıyorum’, diye cevap verdi. ‘Yazık! dedim ona. Git evine, yat, rahatına bak. Nafile arıyorsun, onu hiçbir yerde bulamayacaksın.’ Adamcağız acı acı baktı; ‘Ben de biliyorum, bulamayacağımı. Ama yine ara-
maktan zevk alıyorum, bana dokunma.’”³⁷

İnsanoğlu ilahi temaşa halinde iken varlığın Allah’tan ayrı olmadığını apa-
çık görmektedir. Âlemde Allah, kat kat örtülere bürünmüş varlıklar halinde
görülmemektedir. Cansız varlıklardan insan geçtikçe birer birer örtülerinden sıy-
rılmaktadır. Buna rağmen insanda aklın sıyıramadığı ince bir örtü kalabilmek-
tedir. Bu örtüyü ancak aşk sıyrabilmektedir. Çünkü aşk içinde gizli kalmamak-
ta, bütün sırlar çözülmektedir. Aşk ile temaşa edilen ise Allah’ın kendisi olmak-
tadır.³⁸

3.3. İnsan Anlayışı

Topçu’ya göre Mevlânâ’nın vahdet-i vücud düşüncesi çerçevesindeki dünya
görüşünün merkezinde insan anlayışı yer almaktadır. Ona göre insan, kâinatın
kalbi ve bütün varlıkların varlık sebebidir. Tüm varlık âleminin yaratılış sebe-
bidir. O olmasa hiçbir şey olmayacaktı. Hatta hakikat bile onun varlığı sayesinde
vardır. Bütün varlık ona sığınmış ve ondan dolayı var olmuştur. Dolayısıyla
da insan “gaye varlık” olmaktadır.³⁹

Mevlânâ’ya göre insan birbirine zıt iki kutba sahip bir varlıktır. Bir başka
ifadeyle çift kutupludur. İnsanın hem maddî/hayvanî yapısı, hem de mane-
vî/insanî yapısı veya yönü vardır ve bunlar birbirine zıttır. Ancak asıl olan ma-
nevî cephesidir. Bu iki kutupluluk insanın dışındaki başka hiçbir varlıkta gö-
rülmemektedir. Allah’tan unsurlara doğru inişin bir sonucu olan insan, yük-

36 MT, s. 141-142.

37 MT, s. 142.

Topçu’nun vermiş olduğu bu ifadenin aynısını *Mesnevî*’de bulamadım. Ancak benzer bir ifade için bk. Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, ss. 246-247, 5. Defter, beyit no: 2886-2895.

38 MT, s. 146.

39 MT, ss. 117, 118. Mevlânâ’nın insan anlayışı hakkında bilgi için bk. İsmail Yakıt, *Batı Düşünce-
si ve Mevlânâ*, Ötüken, İstanbul 1993, ss. 32-48.

selmiş değil, alçalmış ve düşmüş bir varlıktır. Böyle olmasına rağmen yine de kendi dışındaki varlıklardan üstündür. Diğer varlıklar karşısında insanı ayrıcalıklı ve üstün konuma getiren özellik nefis-i natika kuvvetine sahip olması, onunla bezenmiş olmasıdır. İnsanoğlu sahip olduğu bu akıl kuvveti vasıtasıyla aşkın sınırına kadar giderek onunla birleşir. Daha sonra ise aşk insanı Allah ile birleştirir. Allah ile birleşmeyi başarabilmiş olan insanlar, Topçu'nun ifadesiyle, "insanlık sırrına ermiş olanlar"dır. İşte bu, insanın bir yönü veya bir kutbu olmaktadır.⁴⁰

Topçu'nun ifade ettiğine göre Mevlânâ insanda en değerli şey olarak güzel ahlâki kabul etmektedir. Bu durumu "Bu cihanı araştırdım. Ahlâk güzelliğinden daha değerli bir şey görmedim" sözüyle açık ve net bir şekilde ifade etmektedir.⁴¹ Dolayısıyla da o, insanda edep ile alçak gönüllülük gibi ahlâki erdemler aramaktadır. Edep, aşkın yolu ve esrar perdesini kaldıran kuvvettir. Alçak gönüllülük ise, edebın şartıdır. Çünkü kibir insanı edep dairesinin dışına çıkarılmaktadır. Edep ve alçak gönüllülük gibi iki güzel ahlâki erdeme dayanan merhamet duygusu ise önce insanı insanlaştıran, sonra da Tanrı'nın varlığında eriterek O'nunla birleştiren kuvvettir. Mevlânâ'nın şu davranışı nasıl bir merhamet duygusuna sahip olduğunu gösteren güzel bir örnektir: Mevlânâ bir gün cüzamlı hastaların girdiği havuza girmek istiyor. Mevlânâ'nın havuza girmeye çalıştığını gören diğer insanlar, cüzamlıları havuzdan çıkarmak için harekete geçmişler. Bunu gören Mevlânâ, onlara mani oluyor ve cüzamlıları havuzdan çıkarmalarını engelliyor. Daha sonra cüzamlıların yıkandığı havuza giriyor, onların yanlarına gidiyor ve bedenlerinden akan suları elleriyle alarak kendi başına döküyor. Mevlânâ'nın ortaya koymuş olduğu bu merhametli tavır karşısında cüzamlılar ağlamaya başlamışlar. Bu olaya şahit olan şair Bedreddin Yahya da kendinden geçmiş ve içinde duyduğu vecd dolayısıyla şu beyiti söylemiştir:

*Sen insanlara Allah'tan rahmet ayeti olarak gönderildin.
Hangi güzellik ayeti var ki senin şanımdan olmasın.*⁴²

Merhametin ilahi şanını sonsuzun aşkı içinde kavrayarak yaşamış olan Mevlânâ, insanı kendi kemaliyle birleştiren bu Tanrı vasfını şu ifadeleriyle an-

40 MT, s. 117.

41 MT, s. 151.

42 MT, s. 151.

latmaktadır: "Sen yerde olanlara merhamet et ki, gökte olan da sana merhamet etsin. Senden aşağı olana acı ki, senden üstün olan da sana acısın."⁴³

İnsanın sahip olduğu bu üstün özellikler bütün insanlarda aynı oranda görülmemektedir. Öyle insanlar vardır ki onlar, insan olarak ifade edilmekle birlikte, gerçek anlamda insanlık özelliklerine sahip değillerdir. Halkın hali sefalet ve bayağılık içinde olmaktır. Menfaatleri peşinde koşan ve bu uğurda birbirleriyle kıyasıya mücadele eden, birbirlerinin canına bile kıyabilen insanlar karşısında sert bir üslup kullanmıştır. Çünkü o, kâinatın varlıkların en üstünü olan, aynı zamanda kâinatın merkezi ve varlığın sebebi olan insanın nasıl bu şekilde bir sefalet içine düşebildiğini anlayamamakta, insanoğlunun zaafıyla zilletini affedememektedir. İşte bundan dolayıdır ki Mevlânâ, insanüstü bir merhametle yaklaşmış olduğu büyük kalabalığı, özellikle de insanların ahlâki sefalet ve zaafalarını anlatırken bu durumdaki insanları hayvan halinde takdim ve tasvir etmekten kendisini alamamış, onları hayvanlara benzeterek anlatma yoluna gitmiştir.⁴⁴

Topçu Mevlânâ'nın, filozofların "insan 'küçük âlem' (*âlem-i sugr'ist/âlem-i asgar*), âlem de büyük insandır" sözüne karşı çıktığını belirtmektedir. Mevlânâ'ya göre her ne kadar insan görünüşte küçük âlem ise de, hakikatte 'büyük âlemidir' (*âlem-i kübr'ist/âlem-i ekber*) ve her tür yaratılış, bilgi ve değeri varlığında bir araya getirmiştir. Bu düşüncesini meyve ile dal arasında yapmış olduğu şu benzetmeyle ifade etmektedir: "Görünüşte meyve daldan çıkmaktadır. Lakin dalın varlığı meyve içindir."⁴⁵

Topçu'ya göre Mevlânâ'nın insan anlayışı iki şekilde kendisini göstermektedir: Birisi, aklın ışığında düşünürken, diğeri de aşkın kanadında uçarken. Aklın altındaki insan hırs ve iştihalarının esiri olan zavallı ve düşük bir yaratıktır. Huy ve halleri hayvanınkine benzemektedir. Akıl feneri, aşk ise güneşi temsil etmektedir. Akıl yalnızca çevresini aydınlatır, uzakları gösteremez. Güneş doğunca fenere gerek kalmaz. İnsanoğlu aşkın kanadında uçtuğu zaman dünyası bambaşka olmaktadır. Bu durumda kişi Allah'ın huzurundaymış gibi secdeye kapanmakta ve her insanda, her varlıkta Allah'ı görmektedir. Aşk halinde iken küçük büyük, Müslim gayri Müslim, zengin fakir hiçbir insanı birbirinden

43 MT, s. 152.

44 MT, s. 117.

45 MT, s. 151; Mevlânâ, *Mesnevî*, c. 2, s. 34, Defter 4, beyit no: 520-524.

ayırmamaktadır. Çünkü o bu insanların hepsinde Allah'ı görmektedir.⁴⁶

Topçu Mevlânâ'nın insana yaklaşımını bu şekilde ifade ettikten sonra, Mevlânâ'nın başından geçen ve bu şekilde bir insan anlayışına sahip olduğunu gösteren beş farklı olay anlatmaktadır. Biz burada konuyu uzatmamak için, örnek olması amacıyla üç tanesini nakledeceğiz:

“Bizans ülkesinden gelen bir papaz, yolda Mevlânâ'ya rastlayınca secde ediyor. Mevlânâ'da hemen secde ederek onu ağırlıyor. Papaz Mevlânâ'nın bu halini görüp tekrar secde ediyor. Mevlânâ'da ona karşı yere kapanıyor. Papaz'ın üçüncü secdesine de secde ile karşılık veriyor.

Sahip İsfahani'nin hanında çok güzel bir fahişe ve yanında birçok fahişeler varmış. Mevlânâ bir gün oradan geçerken kadın handan çıkıp Mevlânâ'ya secde ediyor. Mevlânâ da, halkın hem sevdiği hem de hor görüp kötülediği bu kadına karşı secde ediyor ve ona en büyük sofi kadının adı ile sesleniyor: Rabia, Rabia! Diyor. Bu hali gören öbür fahişeler de Mevlânâ'ya secde ediyorlar. Mevlânâ onlara ve onlardaki insanlığa Hz. İsa'nın halk tarafından yolda taşlanan Mart isimindeki fahişe kadına karşı kullandığı tavırla secde ediyor ve diyor ki: “Ne yiğitlersiniz sizler, siz olmasaydınız bu nefisleri kim alt ederdi? Nasıl belli olurdu namusluların namusu?”

Bir gün yolda oynayan çocuklar Mevlânâ'yı görünce ona secde ediyorlar. O da onlara secde ediyor. Ötede oyuna dalmış başka bir çocuk bu hali görünce bağıyor: “Dur, ben de geleyim, secde edeyim. Ama oyunum bitsin.” Çocuk oyununu bitirinceye kadar Mevlânâ bekliyor ve bu küçük adamla bu büyük insan birbirlerine karşı secdeye kapanıyorlar.”⁴⁷

Mevlânâ'ya göre, hem akılsız irfan olmadığı için hiçbir akılsız arif olamaz, hem de bizzat aklın kendisi irfan verici değildir. Akıl kemal mertebesine açılan dar bir kapı olmakla birlikte dinin özüne dalmak için akli feda etmek gerekir. Çünkü bu yol aşkın yolu olduğu için o ancak aşk ile anlaşılabilir. Aynen ışığın mumu yakıp erittiği gibi aşk da akli yakıp eritmekte, yok etmektedir.⁴⁸

3.4. Tasavvufun Merhaleleri

Nurettin Topçu, tasavvufla ilgili görüşlerini ortaya koyarken herhangi bir ta-

46 MT, ss. 142, 143, 147.

47 MT, ss. 143-144.

48 MT, ss. 144, 145. Mevlânâ'nın insan anlayışı hakkında geniş bilgi için bk. Zafer Erginli, “Mevlânâ İrfânında İnsan Prototipi Olarak Hz. Âdem”, *Marife*, Konya 2007, yıl: 7, sayı: 3, ss. 67-90.

savvufi akımı, ekolü veya tarikatı değil genel anlamda tasavvufu anlatmaktadır. Ona göre tasavvuf, hem dinî bir yaşayış biçimi, hem de metafizik bir görüştür. İslâm tasavvufu ise, Kur'ân'dan kalp ilmini çıkaran felsefedir. Topçu İslâm tasavvufunu, "İlahi Varlığa iştirak denemesini yaparak ahlâklanma yolu; İlahi tecrübeyi kalp yolundan geçerek yapmak, İslâm'ın gerçeğini yaşamak"⁴⁹ şeklinde tanımlamaktadır. Tasavvuf esasında bir ahlâki temizlenme yoludur. Bu temizlenme, insanın kendi varlığından hareket ederek onu aşır Allah'a ulaşması sonucunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla da bu şekildeki yolculuk, bir nevi, sonu olan varlığın, henüz daha hayatta iken, sonsuzluğa geçmesi, geçici olandan sürekli olana sıçramasıdır. Ancak bu, rastgele veya gelişigüzel olan bir sıçrayış değildir.⁵⁰

Topçu, Tahiru'l-Mevlevî'nin Mesnevî şerhine yazmış olduğu "Takriz" yazısında, Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışından hareketle, Allah yolunun yolcusunun hedefine ulaşabilmesi için hazırlık, vecd-i istiğrak ve huzur şeklinde isimlendirdiği üç aşamadan geçmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu aşamaların her biri kendi içerisinde bir takım alt basamaklar içermektedir. Bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

"Ruh dünyasında tam manasıyla bir atletizm denebilecek olan bu sıçrayış, gelişigüzel yapılan bir hamle ile olmuyor. Onun adabı, erkânı, usulü vardır. Tasavvufun, insan olan varlığımızdan çıkarıp, Allah'a yaklaştıran, bazılarının tabiri ile Allah'la birleştiren hareketleri, üç safhadan geçmek suretiyle yapılmaktadır."⁵¹

Tasavvufun söz konusu aşamalarının birincisi, riyâzet ve ferâgat devresini içeren hazırlık safhasıdır. Burada kişi, kendisinde dünya ile ilgili ne varsa hepsini tam bir teslimiyetle iradeli ve şuurlu olarak terk etmek durumundadır. İnsan, aynen kirlerden temizlendiği gibi mal ile mevki hırsları vb. hırslarını ve onların ağır yükünü kendisinden atarak uzaklaştırır. İnsanoğlu bu basamağın sonucunda sonsuzluğa temaşa etmektedir.

Terk etme aşamasının ikinci basamağında ise çoluk çocuk ile irşaddan geçme, onları terk etme hali gerçekleşmektedir. Ona göre, "evladı terk etme bir

49 MT, s. 125.

50 MT, ss. 125, 126, 134.

51 MT, s. 134.

Topçu, insanı Tanrı'ya ulaştıran yolları tabiat sevgisi ve musiki olmak üzere iki kategoride ele almaktadır. Geniş bilgi için bk. Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, ss. 137-138.

gönül yakısı, irşaddan vazgeçme ise akıl yakısıdır.” Kişi bunları yaralarına ya-
pıştırarak şifa bulur. Tasavvuf ilahi haz olduğu için dervişe göre felsefe ve bü-
tün ilimler hakikatin posası konumunda olup değersizdirler. Dolayısıyla da
bunlara itibar edilmez. Mevlânâ ailesini ve evini terk ederek bu terk elbisesini
giymiştir. Bu basamaktaki dervişe göre evlat, çamurun içindeki altından, ilim
de sahte bir mankeni anımsatan şöretle devletten farksızdır.

Düşünüre göre dervişin terk yolculuğu bu aşamada sona ermez. Çünkü
ilim denen kendisindeki tatsız ve bulanık suyu bir batağa boşalttıktan sonra
hayallerle hatıralardan sıyrılmaya başlayacak, kendi ruh dünyasını dolduran
hayalleri kendisinde eritip yok edecektir. Bunun sonucunda onda dünyaya
karşı bir nevi yabancılaşma ve yeniden bir doğuş hali meydana gelecektir. İşte
oluşan bu yeni doğuş istiğfardır, kişinin tövbe ile temizlenmesidir. Hayal ve
hatıraları terk etmenin, onlardan temizlenmenin sonucunda duygulardan tem-
izlenme kendisini gösterir. Derviş, dîni denemenin bu basamağında, bizim
duygularımıza yabancılaşır, onların karşısında duygusuz bir tavır sergiler. Bü-
tün bunlarla birlikte iradeden sıyrılmaya ve duygusuzluk bölgesine varan derviş,
varlık kâbusundan kurtularak selamet denizine sürüklenir. İşte bu zirveye tır-
manan derviş zaferi kazanmış olmaktadır. Artık bu aşamada çile bitmiş ve in-
sanın yapabilecekleri işler tamam olmuştur.⁵²

Topçu, Mevlânâ’ya göre tasavvufun ikinci safhasının vecd ve istiğrak aş-
ması olduğunu belirtmektedir. Bu safhada varlığa ait ne varsa hepsinden bo-
şalmış olan ruha hakikat dolmaktadır. Boşalmayınca dolma olmadığı için ruha
hakikatin dolabilmesi için öncesinde ruhun boşalmış olması gerekmektedir.
Zira insanoğlu ancak, dünya heveslerinden ve varlık vehimlerinden tamamıyla
sıyrılan kaba hakikatin dolması ile birlikte tam anlamıyla Allah’ın emrine gire-
bilir. Vecd, aynen ruhtaki baş dönmesi hali gibidir. Bu baş dönmesi ruhu mut-
lak âlemine yükselterek onunla birleştirir, tahammülü zor olan sonsuz bir zevk-
le sarhoş olur. İstiğrak denen aşırı vecd hali dervişin miracıdır. Varlığın tama-
men ortadan kalkarak, sadece hazzın kaldığı bu halde Allah ile temas hazzı
oluşur. Söz konusu temasın şiddetli olduğu anlar dervişe “Ene’l-Hak” dedirt-
mektedir.⁵³ Topçu, vecd ve istiğrak merhalesini bu şekilde anlattıktan sonra
Yunus Emre ile Mevlânâ’nın vecd ve istiğrakın en taşkın kahramanları oldukla-

52 MT, ss. 134-136.

53 MT, ss. 136-137.

rını, bu safhanın en kuvvetli feryatlarını bize ulaştırdıklarını belirtmektedir.⁵⁴

Dîni deneme vecd ile de bitmemektedir. Çünkü vecd, kendi kendisinin gayesi olmayıp sadece gayeye götüren bir geçit veya yoldur. Onun gayesi insanı huzura kavuşturmadır. İşte bu da tasavvufun üçüncü ve son safhası olmaktadır.

Tasavvufun üçüncü merhalesi huzur safhasıdır. Terk aşamasından sonra vecd ve istiğrak aşamasını da geçen derviş huzur denizine yükselmektedir. Artık bu aşamada fırtına sona erer, aşk devam eder ve varlığı mutlak huzur kaplar. Ruh bütün eşya ile varlıklara dağılır, hepsi ile birleşir. Dolayısıyla da bu merhalede engel olan çokluk ortadan kalkarak amaç olan vuslat meydana gelir. Buradaki huzur Allah'ın huzurudur. Huzur, göze ihtiyaç duymaksızın görme, doyulmayan bir sevda, içsel keşifler yapma ve büyük dost ile sohbet halidir.⁵⁵

Nurettin Topçu'ya göre Mevlânâ, dîni tecrübeyi bütün derinliği ile yaşamış bir mutasavvıftır. Onun huzur denizinin derinliklerini göremeyiz. Ancak denizin dibinden suyun yüzüne çıkanları görebiliriz. Biz Mevlânâ'nın aşkını değil, aşkının dile gelen ifadesini elde edebiliriz.⁵⁶

3.5. Dinlere Yaklaşımı

Topçu Mevlânâ'nın dinleri birbirinden ayırarak birbirleriyle çatıştırmaya karşı olduğunu ve hiçbir dîni hor görmediğini belirtmektedir. Mevlânâ, her zaman dine bağlı olanlara benlik gururundan sıyrılmayı tavsiye etmektedir. Ona göre, hangi dinden olursa olsun, Allah'a yönelen ve O'na ulaşmaya çalışan kişi Hak yolundadır. Bu görüş ve yaklaşım tarzlarının bir sonucu olsa gerek, Rum, Ermeni ve hatta papazlardan bile müritleri vardı ve cenaze törenine her din ve mezhepten insan katılmıştır.

Mevlânâ'nın evinde Rum bir çalışan vardı. Bir gün ona "Niçin Müslüman olmuyorsun? Müslümanlıktan iyi din yoktur." diye sorulması üzerine Rum olan kişi şöyle cevap vermiştir: "Elli yıldır Hıristiyan'ım. İsa'dan korkuyor, utaniyorum." Mevlânâ Rum çalışanın bu sözünü duyunca dinde esas olanın Allah'tan korkma olduğunu ifade eden şu sözü söylemiştir: "Evet, imanın sırrı

54 MT, s. 138.

55 MT, ss. 137-139.

56 MT, s. 139.

korkudur. Allah'tan korkan Hıristiyan da olsa Hak yolundadır.”⁵⁷

Topçu'nun ifade ettiğine göre Mevlânâ her zaman “Ben yetmiş üç dinle beraberim” derdi. Bir gün Kadı Siraceddin, başka bir âlime, Mevlânâ'ya halk arasında böyle bir söz söyleyip söylemediğini sormasını, eğer aynı sözü yine söylerse, o zaman kendisine kötü sözler söylemesini tembih etmiştir. Bunun üzerine söz konusu âlim Mevlânâ'nın yanına gitmiş ve insanların arasında ona şu soruyu sormuştur: “Sen, yetmiş üç milletle beraberim, demişsin doğru mu?” Bu soruya Mevlânâ; “Evet, yine de öyle söylüyorum.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine âlim kişi ona insanların arasında sövmüş ve kötü sözler söylemiştir. Kendisine yapılmış olan bütün bu hakaretler karşısında Mevlânâ, kızmak yerine gülererek şöyle söylemiştir: “Ben senin bu söylediklerinle de beraberim.”⁵⁸

Topçu'ya göre Hak noktasında bütün dinleri birleştirmenin sırrına vakıf olan, onu idrak eden Mevlânâ'yı büyük yapan yukarıda ifade edilen üstün anlayışdır. O bu anlayışın sırrına akılla değil, aşk içinde ermiştir. Çünkü akıl, sınırlı olup bu büyük hakikati anlamaktan acizdir. Zaafları ve ihtirasları ona engel olur. Aşk ise hidayete kavuşturandır. Aşkın Mevlânâ'yı ulaştırmış olduğu noktayı tam olarak anlayabilmek için şu olayı hatırlatmak yeterlidir: Bilindiği gibi Şems-i Tebrizî Mevlânâ'yı yetiştiren ve ona vahdet aşkını sunanlardan biridir. Bu büyük mutasavvıf, Mevlânâ ile arasındaki ilişkiyi çekemeyip kıskanmaların ortaya çıkarmış olduğu dedikodular dolayısıyla Konya'da öldürülmüştür. Bu olay Mevlânâ'yı oldukça etkilemiştir. Şems-i Tebrizî'nin vefatından yıllar sonra bir kişi Mevlânâ'ya “Şems Konya'ya geldi” der. Mevlânâ bu haberi duyar duymaz hemen sırtındaki hırkayı çıkarıp bu sözü söyleyene verir. Bu olaya şahitlik eden diğer insanlar Mevlânâ'ya; “Bu adam yalan söylüyor, bilmiyor musun ki hırkanı verdin?” demeleri üzerine onlara, içindeki aşkı ve özlemi de ifade eden şu cümlelerle cevap vermiştir: “Evet, sözünün yalan olduğunu bildiğim için hırkamı verdim. Doğru olsaydı canımı verirdim.”⁵⁹ Mevlânâ bir başka ifadesinde bütün varlığının aşk ile dolduğunu şu şekilde ifade etmektedir: “Bir zamanlar aşkın arkasından koşuyordum. Şimdi o benim peşimi bırakmıyor.”⁶⁰

57 MT, s. 148.

58 MT, s. 149.

59 MT, s. 149.

60 MT, s. 149.

4. Sonuç

Topçu ile Mevlânâ'nın kişilikleri ve düşünce dünyaları arasında bir takım benzerlikler vardır. Her şeyden önce her iki düşünür de Anadolu topraklarında yetişmiş fikir ve aksiyon adamdırlar. Bir başka ortak özellikleri, Anadolu insanının en kritik, en yılmaz ve umutsuz dönemlerinde yaşamış olmaları, kurtuluş mücadelesinde kendilerini sorumlu hissederek aktif rol almaları ve bu süreçten kurtuluş yolu olarak İslâmiyeti göstermiş olmalarıdır. Onlar, söz konusu kısıtlanmışlık ve yılmazlık dönemlerinde topluma manevi güç, direnç ve umut aşılamışlardır.

Nurettin Topçu, yazmış olduğu yazılar ile konferanslarında, adına birçok gösterişli törenler düzenlenmesine rağmen gerçek şekliyle anlaşılammış olduğunu düşündüğü büyük Türk mutasavvıfı Mevlânâ'yı anlamaya, anlatmaya, toplumsal ve kültürel bağlamı içerisinde hak ettiği yere yerleştirmeye çalışmıştır. Yanlış Mevlânâ algılarına itiraz edip karşı çıkmış ve "Hareket" düşüncesinden hareketle bir Mevlânâ portresi ortaya koymuştur. Mevlânâ'yı, büyük Türk milletini skolastik düşünce ile Batı taklitçiliğinden kurtaran, İslâm dininin gerçek ve içten anlayışına sahip olan ve Peygamberin insanı ahlaki birey olarak yeniden inşa etme misyonuna sahip bir İslâm mutasavvıfı olarak görmektedir. Bu özellikleriyle Mevlânâ, dini öğretimden ahlâka ve çocuk eğitimine varıncaya kadar her alanın en sağlam temelidir. Milli ruhumuzun ve milli felsefemizin temeli olmalıdır.

Nurettin Topçu'ya göre, Mevlana, Platon'un ideler öğretisi ile Sadreddin Konevi ve Muhyiddin-i Arabi'nin düşüncelerinden hareketle Allah ile kainatı bir ve aynı cevher, bir başka ifadeyle aynı cevherin iki farklı görünüşü olarak kabul eden vahdet-i vücud düşüncesini benimsemiştir. Bunun bir sonucu olarak da, her şeyi Allah'tan ibaret görmüştür. O'ndan başka varlık yoktur. Âlem ile Allah'ı birbirinden ayırmak bir olanı iki görmek gibi bir şeydir. Gerçekte âlemde Allah'tan başka bir şey yoktur. Vahdet-i vücud, aşkın insanı alıp götürdüğü dünyalarla keşfolunan bir sır olduğu için anlatılamaz, ancak yaşanır.

Topçu'nun belirttiğine göre Mevlânâ, İslâm tasavvufunu ilahi varlığa iştirak sonucu gerçekleşen bir ahlaklanma veya ahlaki temizlenme yolu olarak görmektedir. Dünyayı veya aile, çocuk, kadın ve makam mevki gibi dünyevi hevesler ile varlık vehimlerini tam bir teslimiyetle terk etmekten oluşan hazırlık safhası ile başlayan Allah ile birleşme yolculuğunun sonunda huzura ulaşılır, çokluk tekliğe indirgenir. Dolayısıyla da bu birleşmenin ve ahlaki anlamdaki temizlenmenin gerçekleşebilmesi için insanın kendi varlığından hareket ederek

onu aşır Allah'a ulaşmış olması gerekmektedir. Söz konusu yolculuk, tam bir teslimiyetle iradeli ve şuur bir şekilde dünya ile ilgili olarak insanda bulunan her şeyi terk etmekle başlamakta, vecd ve istiğrak aşamasını geçtikten sonra engel olan çokluk ortadan kalkarak amaç olan vuslatın meydana geldiği huzur safhasında sona ermektedir. Bu ahlaklanma yolunun hazırlık, vecd ve huzur şeklindeki üç aşamasının her biri kendi içinde bir takım alt guruplara sahiptir.

5. Kaynakça

- Can, Şefik. *Mevlânâ Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999.
- Çelebi, Asaf Hâlet. *Mevlânâ'nın Rubaileri*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1944.
- Gündüz, İrfan. *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâuddîn, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidiye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- Erginli, Zafer. "Mevlânâ İrfânında İnsan Prototipi Olarak Hz. Âdem", *Marife*, Kış 2007, yıl: 7, sayı: 3, ss. 67-90.
- Kara, Mustafa. *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- , *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.
- Karaismailoğlu, Adnan. "Gelenekte Yenileşme: Mevlânâ ve Nurettin Topçu", *Hece*, Ocak 2006, yıl: 10, sayı: 109, s. 210-214.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*, çev. Adnan Karaismailoğlu, İstanbul 2004.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *DİA*, c. 29, ss. 441-448.
- Topçu, Nurettin. *Mevlânâ ve Tasavvuf*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
- , *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
- Tosun, Necip. "Nurettin Topçu ve Sezai Karakoç'ta Mevlânâ, Yunus Emre, Mehmet Akif Algisı ve Karşılaştırması", *Hece*, Ocak 2006, yıl: 10, sayı: 109, ss. 200-209.
- Yakıt, İsmail. *Batı Düşüncesi ve Mevlânâ*, Ötüken, İstanbul 1993.